

Prof. zw. dr hab. Leszek Żyliński
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Recenzja osiągnięcia naukowego i dorobku habilitacyjnego pani dr. Anny Dąbrowskiej z
Instytutu Filologii Germańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego

Pani dr Anna Dąbrowska przedstawiła do oceny bardzo solidny i dobrze udokumentowany wniosek oparty na kilkuwątrowym materiale badawczym.

I. Główne osiągnięcie naukowe

Jako główne osiągnięcie naukowe została zaprezentowana monografia „Narrative der islamischen Revolution im Iran anhand ausgewählter deutschsprachiger Romane (2010-2019)”, Wiesbaden (Harrassowitz) 2022, str. 257. Studium to wydane zostało z dużą troską edytorską i językową w szanowanym wydawnictwie, co zapewnia mu adekwatną recepcję w świecie germanistycznym.

Monografia pani Dąbrowskiej dotyczy bardzo wąskiego wycinka piśmiennictwa niemieckojęzycznego, które jednak w ostatnich latach nabiera znaczenia. Pisarstwo autorów zamieszkałych w dwóch kulturach, jak w tym przypadku perskiej (często pierwotnej bądź obciążonej pamięcią rodzinną) oraz niemieckiej (jako środowiska językowo-recepcyjnego) stało się w ostatnich dziesięcioleciach w Niemczech fenomenem trwale wpisanym w życie literackie. Świadczy o tym przykładowo wygaszenie istniejącej w latach 1985-2017 nagrody im. Adelberta von Chamisso utworzonej specjalnie dla autorów dzieł napisanych w języku niemieckim przez twórców nieposiadających niemieckiego pochodzenia. Uznano bowiem to kryterium za nieadekwatne do wartościowania literatury. Podobną funkcję emancypacyjną przypisać można karierom takich autorów jak (omawiany w pracy) Navid Kermani, który odgrywa znaczącą rolę w życiu intelektualnym współczesnej RFN i otrzymał cenne nagrody literackie (m.in. Heinricha von Kleista 2012, Josefa Breitbacha 2014, czy Samuela Bogumiła Lindego 2018) oraz niezwykle prestiżową Nagrodę Księgarzy Niemieckich w roku 2015. Porównywalne sukcesy odniosły również Teresia Mora czy Emine Sevgi Özdamar

(twórczynie niemieckojęzycznych utworów, zadomowione również w językach i kulturach odpowiednio węgierskiej i tureckiej), uhonorowane w ostatnich latach najbardziej renomowaną nagrodą literacką kręgu niemieckojęzycznego, nagrodą im. Georga Büchnera.

Monografia składa się z trzech merytorycznych części. Obszerny wstęp (1-67) posiada charakter teoretycznoliteracki oraz kreśli tło polityczno-historyczne dotyczące Iranu po rewolucji islamskiej z lat 1977-79. Literaturoznawczej analizie wybranych utworów poświęcone zostały dwie kolejne części „Aspekte des Tragischen” (69-170) oraz „Aspekte des Satirischen” (171-216). Całość uzupełniają podsumowanie, noty biograficzne omówionych autorów oraz spis literatury.

Autorka znalazła ponad dwadzieścia niemieckojęzycznych powieści o islamskiej rewolucji w Iranie powstałych w latach 2010-2019, w merytorycznych rozdziałach poddała analizie sześć z nich. Wybór dat granicznych jest dość arbitralny, choć można uznać ich zasadność w kontekście współczesnej historii Iranu (od wybuchu protestów antyreżimowych po 40 rocznicę rewolucji islamskiej Chomeiniego). Jako cel postawiła sobie Autorka zbadanie estetycznych strategii autorskich w powieściach o tematyce politycznej z zarysowaną refleksją historiozoficzną. Interesują ją sposoby pisania, skutkujące odmiennymi modelami narracji o historii współczesnego Iranu w formie tragedii lub satyry w rozumieniu Haydena White'a. Kolejnymi teoretycznymi kamieniami milowymi czyni Autorka prace Wolfganga Müller-Funka „Die Kultur und ihre Narrative” (Wien/New York 2008), Michaela Rothberga „Multidirectional Memory. Remembering the Holocaust In the Age of Decolonization” (Stanford 2009) oraz Wolfa Schmida „Elemente der Narratologie” (Berlin/Boston 2014), umiejętnie odwołując się do ustaleń badawczych wymienionych autorów.

Praca ma charakter interdyscyplinarny, nie jest jedynie literaturoznawcza, gdyż odwołuje się zarówno do kontekstu politycznych przemian w Iranie, ja również do pewnych form kulturowych niezbędnych do zrozumienia problematyki kultury, wierzeń i obyczaju ukazywanych bohaterów. Charakteryzuje ją model podwójnej konstrukcji przestrzeni i czasu odmiennych struktur przedstawianego świata, rozdartego pomiędzy ‘tu – tam’ (Niemcy/Austria vs Iran) oraz ‘teraz – wówczas’ (XXI wiek vs lata 1970-te). Habilitantka postarała się o szerokie spektrum autorów, co przy sześciorgu pisarzy nie było łatwe; mamy więc tu przedstawiciel(k)i obydwu płci mieszkających w Niemczech i w Austrii oraz z różnym stopniem socjalizacji w Iranie. Wybrała jednak tylko twórców drugiej generacji żyjącej w Niemczech/Austrii, co jest tyleż zabiegiem uprawnionym, co nieuniknionym, gdyż dopiero w tym pokoleniu rodzi się refleksja, która może znaleźć ujście w twórczości literackiej w języku niemieckim. Te utwory pełnią rolę matryc kolektywnej pamięci dla

zadomowionej w niemieckiej przestrzeni diaspory irańskiej/kurdyjskiej oraz współtworzą płaszczyznę emocjonalnej identyfikacji, dając jednocześnie czytającej publiczności niemieckojęzycznej szansę na zrozumienie swoistej perspektywy owej diaspory.

Trzon rozdziałów analitycznych stanowią interpretacje sześciu powieści, przy czym dominują powieści z narratywami tragicznymi, co wynika z wyeksponowanych w tych tekstach obrazów cierpienia, oporu, zniewolenia i wygnania, jakie odczuwają portretowane ofiary panowania islamskiej teokracji. W tym korpusie tekstów czytelnik otrzymuje kolejno interpretacje powieści „Dein Name” (2011) Navida Kermaniego (ur. 1967 w Niemczech), „Marivan unter den Kastanienbäumen: Ein kurdischer Roman” (2014) Husseina Ezadi (ur. 1959 w kurdyjskiej części Iranu), „Nachts ist es leise in Teheran” autorki Shidy Bazyar (ur. 1988 w Niemczech) oraz „Der Idiot des 21. Jahrhunderts: Ein Divan (2018) Michaela Kleeberga (ur. 1959 w Niemczech). Ten ostatni przykład odbiega od wcześniejszych, gdyż analizowany autor nie posiada rodzinnych powiązań we świecie bliskowschodnim. Jego zainteresowanie tym regionem datuje się od początku XXI wieku i dłuższych pobytów w Libanie, Syrii i Egipcie. Paliwem dla kunsztownie zbudowanej i wzorowanej na zbiorze „West-östlicher Divan” Goethego powieści stała się kontrowersja po jego wykładach z poetyki. Poddał w nich krytyce niszczące działanie teokracji islamskiej, szczególnie wobec kobiet oraz sztuki. Tragedia Maryam, śpiewaczki tracącej możliwość uprawiania swej sztuki w reżimie islamskim, który spalił jej teatr, miesza się z ambiwalencją wobec wzorców kultury zachodniej, rozkładającej rodzinny perski model kulturowy i obyczajowy. Interesująco pisze Autorka o problemie użycia języka rodzinnego i niemieckiego, które poprzez różne rodzaje wyobcowania, bohaterowie muszą na nowo pozyskać.

Narrację satyryczną egzemplifikuje Autorka na podstawie dwóch powieści Samy Maaniego (ur. 1963 w Austrii). Satyra w powieściach Maaniego „Ungläubig” (2014) oraz „Teheran Wunderland” (2018) uwypukla ironiczny sceptycyzm wobec rewolucji oraz narratora, który co rusz dezawuowany jest jako niewiarygodny. Poza tym zaburzona płaszczyzna czasowa wprowadza elementy groteskowe w kwestii religii, roli męczeństwa i zbawienia poprzez politykę.

Przeprowadzona analiza literaturoznawcza znamionuje wysoki kunszt interpretatorski Habilitantki oraz jej doskonałe rozeznanie w tematyce podjętej w monografii. Staje się to zrozumiałe w kontekście jej wielu publikacji w czasopismach i tomach zbiorowych poświęconych twórczości takich autorów, jak m. in. SAID, Salem Khalfani, Hamir Sadr, Semier Insayif, Sama Maani. Nie znając niemieckojęzycznej literatury autorów związanych z kulturą i polityką Iranu nie potrafię autorytatywnie określić, na ile trafnie Autorka dobrała

próbę badawczą w postaci wybranych sześciorga pisarzy. Jednak jej rozeznanie w historii współczesnego Iranu po rewolucji islamskiej końca lat siedemdziesiątych oraz tematyka przedstawionych w analizie utworów daje podstawę do stwierdzenia, że mamy do czynienia z trafnym i dobrze uzasadnionym wyborem korpusu tekstów, charakterystycznym dla przyjętej optyki analitycznej. Niewątpliwie można by zastosować inne metody badania narracji tematu rewolucji w Iranie w prozie niż poprzez aspekty tragizmu i satyry. Nie ma jednak sensu przywoływać niesprawdzone koncepcje, których nie uwzględniła Autorka, ponieważ zaprezentowana optyka badawcza sprawdziła się jako koherentny koncept, przeprowadzony z dużą kulturą interpretacyjną oraz doskonałym warsztatem filologicznym. Jako przedstawiony materiał do oceny uważam monografię pani Dr. Dąbrowskiej za pracę wybitną, która wnosi nową jakość do badań współczesnej literatury niemieckojęzycznej. Ma ona szansę przekazać czytelnikom niemieckojęzycznym pewną porcję empatycznej wiedzy o fenomenie „pamięci migracyjnej” (s. 57), tu na przykładzie splotu niemiecko-irańskiego, która coraz bardziej odciska swoje piętno na społeczeństwie niemieckim.

II. Pozostały dorobek

Główne osiągnięcie naukowe jest naturalną konsekwencją zainteresowań badawczych, których rezultaty w postaci publikacji dołączyła Pani Dr. Dąbrowska w nadesłanych materiałach. Jej droga filologiczna (magisterium 2005, doktorat 2009) jest ściśle związana z Uniwersytetem Jagiellońskim i tamtejszą germanistyką, której dominującą postacią w przypadku Habilitantki jest pani Prof. Maria Kłańska. Jako jej doktorantka oraz stypendystka w programie „Mistrz” Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej pani Dąbrowska opublikowała trzy artykuły o tematyce biblijnej dotyczące autorów literatury niemieckojęzycznej (Reiner Maria Rilke, Ernst Barlach, Ingeborg Bachmann) w tomie zbiorowym „Cóż za księga! Biblia w literaturze niemieckojęzycznej” red. M. Kłańska/ J.Kita-Huber / P.Zarychta, Kraków 2010.

Kolejny duży temat w badaniach Habilitantki stanowi problem interkulturowości w literaturze. Temu zagadnieniu poświęcona była już dysertacja doktorska „Interkulturalität im Schaffen von Soma Morgenstern” (Kraków 2009, publ. 2011). Twórczości tego żydowsko-austriackiego pisarza (1890-1976) poświęciła Dąbrowska także szereg artykułów, wydanych już po obronie doktorskiej. Problematykę interkulturowości podejmuje Habilitantka jako autorka rozpraw o twórczości Franza Werfla, Józefa Rotha, a następnie w badaniach dotyczących niemieckojęzycznej literatury autorów z kulturą socjalizacją irańską/bliskowschodnią (Sama Maani, Hamid Sadr, Semier Insayif, SAID, Mitra Gaast). Lektura

przedstawionych do oceny artykułów daje podstawę do stwierdzenia, że Habilitantka poznała fachową literaturę dotyczącą tematu interkulturowości i zbudowała siatkę pojęć, która służy jej do naukowego eksplorowania tego fenomenu.

Na osiągnięcia badawcze dr Anny Dąbrowskiej po uzyskaniu doktoratu (lata 2010-2023) składają się:

- 2 wymienione z tytułów monografie autorskie,
- 14 opublikowanych rozdziałów w monografiach naukowych,
- 7 opublikowanych artykułów w czasopismach naukowych,
- 3 współredakcje naukowych tomów zbiorowych.

Nie jest to dorobek obfity, ale uznaję go za wystarczający, tym bardziej, że sprawia wrażenie koherentne i nieprzypadkowe. Za mankament uważam brak opublikowanych recenzji w czasopismach naukowych (poza trzema wydawniczymi w p.13 wykazu) lub w czasopismach kulturalnych. Warto by zmienić ten stan rzeczy, gdyż pani Dąbrowska jest najbardziej zorientowaną specjalistką w wybranym przez siebie wycinku współczesnej literatury niemieckiego kręgu językowego, co predestynuje ją do oceniania literatury fachowej na ten temat oraz informowania polskich czytelników o takich publikacjach (prymarnych i sekundarnych) na obszarze literatury niemieckiej. Poza tym po uzyskaniu habilitacji przyjdzie jej zmierzyć się z dodatkowymi wyzwaniem recenzentkami.

III. Działalność naukowa, organizacyjna, dydaktyczna

Na tle niezbyt bogatego wykazu publikacji pozytywnie wyróżnia się jej aktywność konferencyjna. W latach 2010-2022 Habilitantka uczestniczyła w 14 konferencjach naukowych (z referatem), najczęściej w Wiedniu, poza tym w Warszawie, Kolonii, Lipsku, Paderborn. Poza tym występowała jako zapraszana referentka na pomniejszych wydarzeniach, związanych tematycznie z jej polem badawczym. W rodzimym Instytucie Filologii Germańskiej UJ współorganizowała 4 konferencje naukowe, co świadczy o uznaniu w środowisku.

W swej drodze naukowej Dr Dąbrowska uczestniczyła w pracach zespołów badawczych finansowanych ze źródeł zewnętrznych. Jako młoda adeptka została zaproszona do

współpracy w programie Mistrz przez panią prof. Marię Kłańską i w okresie 2006-2009 badała odniesienia do Biblii w literaturze niemieckiej (p. wyżej). W latach 2021-2023 pracowała w zespole projektu „Regionen der Erinnerung. Raum und Gedächtnis in Mitteleuropa” w kooperacji UJ, Europa-Universität Viadrina oraz Babes Bolyai-Universität Cluj-Napoca. W minionym 2022 roku złożyła dwa cenne wnioski o finansowanie badań. W NCN jest to grant OPUS na projekt „Uchodźcy zabierają głos. Niemieckojęzyczna proza autorów z Bliskiego Wschodu, którzy przybyli do krajów niemieckojęzycznych w nowym milenium”, który przeszedł już pierwszy etap oceny merytorycznej. Natomiast we współpracy z Europa-Universität Viadrina złożyła wniosek do Polsko-Niemieckiej Fundacji na rzecz Nauki na projekt „Wieder Krieg in Europa. Kriegs- und Fluchtnarrative im gegenwärtigen deutsch-polnisch-ukrainischen literarischen Kontext”, w którym miałyby pełnić funkcję kierownika strony polskiej. Wysoko oceniam jej zaangażowanie we współpracę międzynarodową oraz w pozyskiwanie materialnej bazy do prowadzonych badań.

Z przedstawionych danych wynika, że w latach 2007-2019 wielokrotnie przebywała na stypendiach w Austrii (łącznie 34 miesiące), co zaowocowało intensywną wymianą, udziałem w konferencjach, członkostwem w Österreichische Gesellschaft für Literatur (od 2013). W latach 2010-2021 dr Dąbrowska pełniła funkcję opiekuna naukowego Biblioteki Austriackiej w Krakowie, gdzie przygotowywała i moderowała spotkania z wieloma pisarzami austriackimi odwiedzającymi nasz kraj oraz prowadziła zajęcia promujące kulturę Austrii i Niemiec wśród krakowskiej publiczności (nie tylko uniwersyteckiej).

W dydaktyce uniwersyteckiej pani dr Dąbrowska prowadziła od 2005 roku wiele zajęć, przede wszystkim związanych z dziedziną historii literatury: Historia historii literatury niemieckiego obszaru językowego, wstęp do literaturoznawstwa, metodologia badań literackich, analiza tekstu literackiego oraz zajęcia monograficzne (literatura emigracyjna, komizm, satyra w literaturze niemieckiej, poetyry slam), bardzo wysoko ocenianych w ankietach studenckich. Dotychczas wypromowała kilkudziesięciu licencjatów, natomiast 11 studentów uczestniczyło w jej seminarium magisterskim.

Pełnia szereg funkcji w rodzimym Instytucie: 2013-2015 członka komisji Krajowych Ram Kwalifikacji na poziomie Wydziałowym i Instytutowym, koordynatorki programu Erasmus, sekretarza naukowego IFG, a od jesieni 2019 roku jest kierownikiem kierunku filologii germańskiej. Jej zaangażowanie zostało docenione nagrodami Rektora UJ oraz brązowym medalem za służbę.

Reasumując: wniosek o nadanie stopnia doktora habilitowanego składa osoba z doskonałym przygotowaniem filologicznym, dydaktycznym i organizacyjnym. Dorobek po doktoracie potwierdza regularny i przemyślany rozwój naukowy, a złożone wnioski badawcze zapowiadają dalsze ambitne projekty. Jej osiągnięcia naukowe spełniają kryteria określone w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Wnoszę o skierowanie wniosku pani dr Anny Dąbrowskiej do dalszej procedury habilitacyjnej.

Lenka Zgierska

Toruń, 1 września 2023 r.